

Lesní šero versus světlomilná fauna

Mladen Kaděra

Světlo a voda patří k základním činitelům zdárného rozvoje života ve všech lesních ekosystémech. Zejména pak v těch, jejichž součástí jsou vzácné a na kvalitu potravy zvláště náročné organismy. Jde-li o lužní lesy, především o unikátní jihomoravský luh, platí to dvojnásob. A poněvadž právě zde se už řadu let oba faktory proje-

vují velmi negativně a čas neúprosně kvapí, pokusím se k určité nápravě tohoto neblahého stavu přispět. Definitivní znění některých nových záchranných programů, týkajících se i druhů žijících na tomto území, dosud MŽP neschvalovalo, a proto tu ještě je možnost alespoň něco z dále navrhovaného postupu akceptovat.

Ani na okraji lesa nemusí oslunění vybraných dubových obru obrácených ke vhodné světové straně dostačovat (vyfotografováno koncem dubna v 15 h), a proto je třeba okolní zastiňující stromy odstranit. Foto Jiří Klváček

Tmavý les coby nepřátelská zóna

Jen málokdo nepocítil zvláštní tíseň při chůzi pod klenbou vzrostlé smrkové monokultury. V neustálém přitnutí, nikde ani se stopami podrostu, všude jen souvislý koberec opadaného jehličí s odumřelými kousky větvíček. Přitom každý vstupuje do takového lesa dobrovolně a s vědomím, že zanedlouho to ponuré prostředí „k nežiti“ opustí. A jak jsou v něm na tom zvířata, kde by to měl být jejich domov? Většinou nijak, poněvadž ta, co tu dokážou žít (vyjma zvěřeny hrabanky a půdy), bychom spočítali takřka na prstech. Podobně je tomu i pod korunami hustých porostů listnáčů, někdy s nesouvislým podrostem mála stínomilných bylin. Leckdo řekne, že se s tím bohužel nedá nic dělat. Klíčovým zájmem lesníků je totiž využít každý volný kousek lesní půdy a dosáhnout co největšího výnosu dobře prodejného dřeva. A k tomu ještě vytvořit podmínky pro zdárný chov lovné zvěře. Veškeré jiné požadavky na lesní porosty, tj. na jejich mimoprodukční funkci (udržet přírodní rovnováhu krajiny, chránit biodiverzitu aj.), jak to ukládá také zákon o ochraně přírody a krajiny, se řadě lesníků nelíbí, protože jen málo z toho je pro lesní hospodářství ekonomicky přínosné. Pustit se u nás šířeji do zakládání, někde však jen do rekonstrukce středních lesů – zatím se to lokálně znovu zkouší –, jež by umožnily zdárný život všem živočichům takřka bez výjimky, by zcela jistě byla ta nejrozumnější cesta. Přesto nebude schůdná, jestliže lesníci vidí celou problematiku jinak, mají-li obavu z nevýnosnosti takových lesů, zbytečně vynaložených nákladů, odborné i péstební náročnosti (hlavně na ruční práce) atd. Ač leckde v blízkém zahraničí mají s těmito lesy dobré zkušenosti. V některých rozlohou menších místech našeho lesnatého území, v němž se vyskytují velmi vzácní živočichové, se však beze změny tvaru porostů neobejdeme, chceme-li v Česku i do budoucna zachovat co nejvíce těch zvláště faunisticky pozoruhodných.

Rychlá dílčí náprava může situaci zlepšit

Nyní je zde proto třeba zvolit náhradní řešení, i když bohužel jen s dočasným účinkem. Půjde o světelné uvolnění některých velmi starých stromů – už za hranicí mýtného věku – v hustých porostech, což by umožnilo osídlit je mnoha světlomilným, často stenoekním

Solitéry dubu letního na nivních loukách jsou jak za svého života, tak i po smrti významnými hostiteli fauny s vazbou na stromy tohoto charakteru. Zejména mnohem bohatší a pestřejší palety hmyzu, než kdyby rostly v zastínění. Foto Jiří Klváček

Krasec dubový (*Eurythyrea quercus*), 14–26 mm, vyskytující se v Česku jen na několika lokalitách, patří k nejvzácnějším broukům Evropy. Stenoekní saproxylofág se specifickými nároky na kvalitu stanoviště se v jihomoravském luhu potravně váže ke starým, většinou soliterním dubům letním. Proto s jeho osídlováním dosud „neopráskaných“ výstavků mladších dubů v obnovovaných porostech lze počítat až po delší řadě let, pokud ovšem mezitím v celém luhu nevymizí. Foto Petr Mückstein

živočichům, stejně tak i jiným na světlo náročným (zde nejspíše světlinovým) a se stanovišti v jejich bezprostředním okolí. Takovému „kříšení“ lze však předcházet ponecháváním určitého počtu výstavků na mýcených plo-

chách, jak o tom pojednali v Ochráně přírody například Horal a Riedl (2009). Jen rychlým prosvětlením porostu, vyproštěním některých stromů ze sevření zhoubného šera, lze možná ještě zachránit například skvostného,

Padlá torza stromů, jež rostly na okraji porostu s jinou orientací než přímo k jihu, slunce na kost nevysuší, a tak se (zčásti pokryté mechem) stávají vítaným biotopem fauny mrtvého dřeva. Foto Jiří Klváček

u nás kriticky ohroženého krasce dubového (*Eurythyrea quercus*, uveden v prováděcí vyhlášce MŽP ČR č. 395/1992 Sb. k zákonu č. 114/1992, o ochraně přírody a krajiny), je-hož stará stanoviště v solitérních dubových obrech na nivních loukách jihomoravského luhu už téměř dosloužila jednak po vyčerpání vhodných míst na kmenech a tlustých větvích k vývoji larev – zde jeho jediný pravidelný biotop! –, jednak rychlým odumíráním těchto stromů po řadě let trvajícím snížení hladiny spodní vody. O dnešní tíživé situaci pro to-hoto brouka v jihomoravském luhu jsem už psal nejen v Ochraně přírody (2013, 2017), ale včetně jeho zvláštních životních nároků a zvyků i jinde (viz seznam použité literatury na webu). Připravit zde pro něj pomocí oslu-nění dosud zastíněných dubových velikánů nová stanoviště je jedinou možností, jak jeho výskyt v přírodně unikátní „Moravské Amazo-nii“ ještě o nějakou dobu (?) prodloužit. Jeho nároky na kvalitu biotopu mu totiž neumož-ňují obejít značný rozdíl mezi požadovaným habitem starých stromů s dosavadním ob-vyklým charakterem potravy a výstavky pro něj zatím neatraktivních mladších zdravých dubů. Zda později ještě dokáže už dnes výrazně oslabená metapopulace brouka na nové niky výstavků přesídlit, se ukáže až v budoucnu. Proto se oslunění vhodných ob-řích dubů nelze vyhnout.

Vybírat k oslunění vhodné stromy je třeba s rozmyslem

Jako památka na bývalý pastevní les roste v jihomoravském luhu dodnes mnoho statných jedinců dubu letního (*Quercus ro-bur*), porůznu také jilmu vazu (*Ulmus laevis*) a habru obecného (*Carpinus betulus*), jež k sobě vážou druhy jinde v Česku neobyčej-ně vzácné či vůbec se nevyskytující, zčásti chráněné zákonem. Většinou jde o orga-nismy životně úzce vázané právě na „starob-ní“ charakter takových stromů. A jde-li o ži-vočichy s neústupnými nároky na oslunění biotopů, potom při jejich nedostatku začnou populace těchto druhů rychle slábnout, až tam brzy zaniknou. Při zběžné prohlídce luhu si leckdo nemusí všimnout, že kromě řady dubových velikánů na nivních loukách je jich dosud nemálo mezi mladšími stromy vysokokmenných porostů. A třebaže vět-šinou jsou ve stejném věku jako ty na lou-kách, tj. mírně nad 200 let, řada jich dosud vypadá zdravě (aniž by zjevně prosycha-ly) zřejmě kvůli tomu, že ve stínu okolního lesa čerpají méně vody, v dnešním praktic-ky už přirozeně nezaplavovaném luhu stá-le vzácnější. K tomu takové stromové obry mnohem méně napadá a zřídka až fatálně poškozuje hmyz (např. tesařík obrovský – *Cerambyx cerdo*), protože přístup ke slun-ci mají pouze horní částí korun. Ochránce

přírody je tak vlastně před dilematem, zda tyto stromy ponechat mezi jinými v zastíně-ní, aby mohly dál v přiměřeně dobrém zdraví žít další řadu let, anebo okolní mladší stromy odstranit, a tím umožnit na takových starých stromech životně závislým živočichům osíd-lit je a prodloužit jejich populacím zdejší vý-skyt. Chtít obojí bohužel nelze. Proto je vždy nutné dobře zvážit, co je v určitém místě významnější.

K osluňovacím zásahům

Po volbě druhé možnosti navrhuji u dubu let-ního postup v těchto krocích:

- Nejprve je třeba dobře si prohlédnout nejen strom, který chceme oslunit, nýbrž i celé okolí. Je totiž důležité, aby vybraný jedinec stál co možná nejbližší okraji lesa, nejdále od něj několik desítek metrů, pro-tože bude nutné k němu prokácet cestu (přitom se snažit vyhnout směru k seve-ru). To bude spolu s „vyčištěním“ okolí vy-braného stromu tou nejnákladnější ope-rací. Nezbytnou nejen kvůli odvozu dřeva z mýcených stromů, ale rovněž proto, aby druhy hmyzu, které by měly strom i s jeho okolím osídlit, jej nemohly minout (při vět-ší vzdálenosti od místa jejich dosavad-ních stanovišť). Od oslunění stromů příliš daleko v hloubi lesa je však lépe upustit. Nejspíše by nám v tom stejně zabránila řada obtíží: nesouhlas lesníků kvůli znač-nému narušení porostu, neúměrně vyso-ké náklady ap.

- V druhém kroku zmýtit všechny stromy kolem osluňovaného jedince – vždy ovšem v závislosti na celkovém vzhledu porostu v okolí –, aby dub nic nezastiňo-valo. Potom vykloučit veškerý nálet dře-vin, zejména agresivního javoru babyky (*Acer campestre*). Pařezy stromů a by-liny (včetně případného travního drnu) však ponechat bez zásahu. Pro kladoucí samičky krasce dubového připravit lysi-ny – velmi důležitý zákrok! – na přímo ozařovaných místech kmenů a tlustých větvích „odkorněním“ několika malých ploch až na běl, ale jen na částech ob-vodu. A poněvadž vajíčka pečlivě ukrý-vají, bude nezbytné imitovat škvíry nebo praskliny na okrajích obnažené běli (Ka-děra 2007).

- Třetím a trvalým krokem bude každoroč-ní kontrola a údržba osluněných míst. Přitom mít na paměti nejen xylofágní a xylobiontní živočichy, ale rovněž jiné, kteří s největší pravděpodobností osíd-lí keře a byliny v osluněném prostoru. Z keřů však zde ponechat jen někte-ré pro hmyz významné potravní druhy (např. trnka, růže šípková, hloh, svída). Pravidelně bude také později třeba od-řezávat pařezové výmladky. A neustále dbát na to, aby „vyčištěná“ místa, tj. okolí osluněných stromů včetně průseků, ne-zarůstala náletem.

Po tom všem nastane několikaleté očekávání, zda se celá akce povedla. Kromě zjišťování, jak se sledovaným druhům hmyzu daří stro-my obsazovat, půjde také o nejistotu, budou-li náhle osluněné stromy i nadále prospero-vat, nezačnou-li rychle prosychat po rychlých změnách (světla, klimatu mezi jinými stromy a v čerpání vody), a tak hynout. To se může týkat právě starých jedinců, již jsou na jakékoli náhlé změny (především v možnosti plynule čerpat vodu) neobyčejně citlivé. Úplně vniveč by však ani v takovém případě naše snaha nepřišla, poněvadž i odumřelé stromy (nejen stojící, ale i vyvrácené ležící) mohou ještě dlouhou řadu let skvěle sloužit jak různému vzácnému hmyzu, hlavně saproxylickému, tak i jako hnízdiště obratlovcům.

Možnosti likvidace jiných „stínidel“

Začátkem 70. let minulého století jsem se za-býval biomasou lužního lesa u Lednice (šlo o výzkum řízený Lesnickou fakultou bývalé VŠZ Brno) a dobře si pamatuji na určité „záko-nitosti“, podle nichž se v luhu šířily některé dře-viny. Tenkrát se v něm ovšem ještě téměř pra-videlně rozlévala záplavová voda. Avšak dnes, kdy záplavy prakticky pominuly, je tomu jinak, než se čekalo. Rychlý úbytek vody klíčení se-men určitých dřevin potlačil, u jiných, zejmé-na u babyky, nastal pravý opak. Babyka totiž lépe roste v podmínkách běžné vlhkosti půdy (extrémní přemokření při dlouhých záplavách jí nesvědčí), k tomu – což je zde rozhodující – velká voda značnou část jejích dvounažek zničí (odnosem na nevhodná místa, zanešením bahnem ap.). V určitých úsecích luhu, zejmé-na od Pohanska až po soutok Moravy s Dyjí, tak nyní leckde její nárost a mlazina vévodí víc než nápadně. Přitom jde jednak o dřevinu pro

Babykou hustě zarostlé ekotony ochuzují přírodu jihomoravského luhu na bezpočtu míst. Foto Jiří Klváček

většinu živočichů neatraktivní, jednak neoby-čejně houževnatou a agresivně expandující, z určitých hledisek dobře srovnatelnou třeba s pajasanem žlaznatým (*Ailanthus altissima*) či trnovníkem akátem (*Robinia pseudoacacia*). Největší zhoubou je babyková mlazina v mís-tech, kde ještě donedávna byla různá kve-toucími bylinami pokrytá zákoutí, se spoustou hmyzu, stejně tak jím oživené lesní lemy ap. Také ale jinde, kam travní sekačky nemohou zajíždět. Tak jsou dnes úplně babykou zarost-lé dříve florikolním hmyzem kypící ekotony mezi zámečky Pohansko a Lány. Většinou jen tmavá, neprostupná babyková džungle bez jakéhokoli života. A jak proti tomu bojovat? Nejlepší prevencí by byl návrat záplav, jenž by zabránil alespoň jejímu dalšímu šíření. Jenže to se v době, kdy se náhle začíná měnit klima, stane jen stěží. Nyní tu tak existuje pouze jedi-ná možnost, jak se s tímto babykovým morem vypořádat, ovšem nejspíše iluzorní: všechna babykou nejvíce zarůstající místa důsledně vy-kloučit a zároveň tam vyhledat a vykácet veške-ré její vzrostlé (semenné) stromy. Jiné zásahy (pomocí herbicidů, vypalování ap.) by měly jen krátkodobý účinek, protože neřeší příčinu.

Ústupu vzácných lesních živočichů je nutno bránit

Veškeré obtíže, jež nastanou heliofilnímu lesnímu živočišstvu důsledkem absence pro-sluněných stanovišť, mají na svědomí dnešní

jiné tvary lesa než v minulosti. Je tomu tak z ekonomických příčin, jaké poskytuje vý-hoda vysokokmenných a takřka bez světlin zapojených porostů. V místech, v nichž žijí velmi vzácné, nebo dokonce zákonem chrá-něné organismy to však bude třeba změnit. Pro všechny zainteresované ochránce příro-dy i biology půjde tak o velmi nesnadný úkol: lokálně navzdory překážkám prosazovat jiné způsoby lesního hospodaření, aby se před úplným zánikem podařilo uchránit co nejvíce faunisticky významných druhů světlomilných lesních živočichů.

Seznam použité literatury

Horal D. et Riedl V. (2009): Výstavky v lužních lesích jižní Moravy. Ochrana přírody, 3: 13–14.
Kaděra M. (1981): Význační krasci lužních lesů dolního Po-dýjí. Živa, 2: 61–62.
Kaděra M. (1997): Vzácný broučí klenot české přírody. Živa, 3: 128.
Kaděra M. (2007): Pozoruhodný zvyk mizejícího brouka. Živa, 4: 174–175.
Kaděra M. (2010): Krasec v ohrožení. Veronica, 5: 26–27.
Kaděra M. (2010): Vzácní brouci staletých dubů jižní Mora-vy. Naše příroda, 2: 28–32.
Kaděra M. (2013): Klenoty luhu v nebezpečí. Ochrana pří-rody, 3: 15–17.
Kaděra M. (2015): Neblahé vyhlídky památného brouka. Živa, 2: 80–81.
Kaděra M. (2017): Glosy k ochraně fauny mrtvého dřeva. Ochrana přírody, 2: 10–13.